

4. Карпеню О.Г. Соціальний працівник деякі аспекти професійної підготовки. Навчально-методичний посібник. – К. Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.
5. Мішчик Л.І. Соціальна педагогіка: до свід та перспективи. – Запоріжжя, 1999.
6. Овчарова Р.В. Справочная книга соціального педагога – М., 2001. – с.39-43.
7. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервного світу: Монографія/ за ред. Н.Г. Нікало – Тернопіль: ТНПУ, 2006.
8. Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції/ за ред. Н. Нікало, Б. Макюнді. – Видана фірма „Малті-М”, 2003.
9. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – с.249.
10. Соціальна педагогіка: теорія і практика, № 4, 2005.
11. Соціальна педагогіка: теорія і практика, № 2, 2004.

А.І. Годлевська
м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

В статті розглядається проблема взаємодії між сім'єю та суспільством; аналізуються шляхи вирішення соціально-демографічних проблем в Україні.

В статье рассматривается проблема взаимоотношений семьи с обществом; анализируются пути решения социально-демографических проблем в Украине.

In the article the problem of the family interrelations with the society is examined; the methods of solution of social-demographic problems are analyzed in the Ukraine.

Основна відмінність сучасної моделі сім'ї полягає в більшій мірі демократизації, егалітаризації внутрішньо сімейних стосунків, яка вплинула на соціальні установки і рольові очікування людей. Для більшості сучасної молоді традиційні загальнонаціональні гуманістичні цінності, в першу чергу сімейні, які передаються з покоління в покоління, втратили актуальність і першозначущий смисл, зокрема, під впливом західних орієнтирів, що не відповідають українському менталітету.

Соціально-психологічні наслідки трансформації українського суспільства виявилися і для населення нашої країни, і для кожної сім'ї більш трагічними, ніж її соціально-економічні проблеми. "Звичайно, сім'я як основний осередок суспільства першою відчуває всі ці зміни і по-своєму реагує на них. Насамперед, це стосується зміни реалій сімейного буття, нових ролей жінки та чоловіка в соціумі і відповідно в родині, трансформації сімейних і батьківських функцій, появи концепції дитини як суб'єкта права" [1, с.7]. Все це викликало в масовій свідомості всього українського

суспільства глибокі зміни, що зачепили його раціональні, волюві і психосмоційні компоненти.

Саме соціально-психологічні наслідки обумовили й демографічні зрушення, які спостерігаємо тепер. З цих причин актуальною проблемою є вивчення взаємовідносин сім'ї (родини) із суспільством щодо вирішення соціально-демографічних проблем, що і є метою нашої статті.

Молоде покоління, як губка, вбирає в себе ті зміни, що відбуваються навколо, не завжди вмюючи дати цьому всьому об'єктивну оцінку. Одним з найбільш негативних наслідків зміни системи цінностей молоді є різке зменшення цінності батьківства. „І хоча сім'я є найважливішим суспільним інститутом, що має вирішальне значення як для індивідуального життя людини, так і для демографічного, соціального, економічного, культурного розвитку суспільства взагалі, водночас є унікальною підсистемою держави, здатною успішно вирішувати специфічні функції з відтворення населення й соціалізації нових поколінь” [1, с.7]. „Все більше молодих людей надають перевагу тимчасовим шлюбом без особливих зобов'язань, без дітей, вибираючи при цьому кар'єру і спокійне існування без проблем, з якими зустрічається кожен із нормальних батьків” [5, с. 105].

Дослідник С.В. Ковальов серед наслідків падіння народжуваності виділяє наступні:

- економічні – проявляються в прогресивному рості дефіциту трудових ресурсів у всіх сферах народного господарства, але більш за все – в сільськогосподарському виробництві;

- демографічні – скорочення кількості жінок, здатних мати дітей, у зростаючій диспропорції статі і збільшення в складі населення частки осіб похилого віку;

- моральні – проявляються в розвитку егоїзму у дітей і юнацтва, в падінні контактності і соціальної відповідальності людей;

- етичні – проявляються у формуванні споживацького відношення до життя;

- соціально-гігієнічні – у збільшенні кількості пізніх шлюбів і, відповідно, пізніх, які мають негативні наслідки для життя дітей, народжень (після 35-річного віку хоча б одного із подружжя ймовірність вроджених відхилень дитини різко зростає);

– генетичні наслідки демографічної ситуації проявляються у збільшенні в популяції негативних наслідків і збільшення осіб зі спадковими хворобами (заданими антропологів, найбільш життєстійкими є другі і треті діти).

На формування загального рівня шлюбності та народжуваності впливають чисельність молоді, статеві-вікові співвідношення.

За даними Державного інституту сім'ї та молоді, в основних положеннях щорічної доповіді Президенту України, Верховній Раді України („Про становище молоді в Україні” (щодо підтримки молодої сім'ї, посилення соціального захисту дітей та молоді), в якій оцінюється становище молоді в демографічному вимірі, зауважується: „Загальний коефіцієнт шлюбності в Україні скоротився з 9,5% у 1991 р. до 7,1% у 2005р. Кількість зареєстрованих шлюбів серед молоді України у 2005 р. складала 549,1 тис. осіб, що становить 82.7% серед жінок і чоловіків, які взяли шлюб. Якщо порівнювати з 2004 роком, то кількість шлюбів зросла на 122,5 тис. осіб. У той же час в 2005р. в Україні було зареєстровано 183,5 тис. осіб розлучень (у міських поселеннях ця кількість становила 142,0 тис., у сільській місцевості – 41,5 тис.) , що на 10,3 тис. більше , ніж у 2004р. Хоча загальний коефіцієнт народжуваності в Україні у 2005р. проти 2001р. зріс із 7,7% до 9,0% і зросла кількість народжень із 376,5 тис. у 2001р. до 426,1 тис. осіб у 2005 р., проблема надто низької народжуваності в Україні все ще існує”(1, с.42).

Як зазначають науковці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, демографічна ситуація в Україні останнім часом посилюється і підвищенням смертності населення. Так, „кількість померлих, як і інтенсивність смертності у молодому віці, зросла. Якщо у 2001р. у віці 14-35 років в Україні померло 32,7 тис. осіб, то у 2005р. – вже 34,3 тис. із числа останніх у сільській місцевості у 2005р. померло 11,0 тис., а серед молодих міських мешканців померло 23,3 тис., основні втрати припадають на вікові групи осіб, старших 25 років . Динаміка коефіцієнтів смертності за останні роки залишається вкрай негативною. Якщо у вікових групах до 25 років рівень смертності знижується, то в старших – показники перевищили рівні найгірших 1995-1996 років. Молодь характеризується підвищеним ступенем участі в міграційних процесах (частка молоді в усіх потоках міграції у 2005 р. становила 62,1%), що також відбивається на загальній демографічній ситуації в країні ”[1, с.42].

А якщо врахувати, що з початку 1991р. до початку 2006р. чисельність молоді України скоротилась на 766,0 тис. осіб – з 16173,5 до 15407,5 тис. осіб, то вирішення демографічної проблеми є основним завданням держави. Очевидно, якщо у молодому віці українці не потурбуються про її вирішення, то абсолютно можливо, що створювати умови для забезпеченої старості не буде кому. Тобто народження і виховання дитини – це своєрідний внесок, який може зробити сучасний громадянин України.

Як приклад соціологічних досліджень щодо демографічних зрушень, які притаманні, зокрема, й іншим країнам світу, є факт переходу багатьох функцій сім'ї до інших соціальних інститутів, що привів до оголошення в якості основної функції сім'ї – функції «емоційної прихильності» (Берджес Х., Люкк Х., Отборн У.) або функції соціалізації сім'ї. Специфічна для самої сім'ї функція дітонародження не згадується зовсім. А, як відомо, однією з функцій сім'ї є репродуктивна функція (фізіологічного відтворення). При цьому забувається, що без реалізації репродуктивної функції, без народження дітей, всі інші функції сім'ї лишаються смислу. Оскільки сім'ю не можна „звільнити” від народження дітей, не усунувши при цьому її саму як соціальний інститут. Зокрема, без виконання репродуктивної функції не буде з чого формувати самі сім'ї.

Цікавим для вирішення соціально-демографічних проблем в Україні, на наш погляд, є досвід російських дослідників, демографів. Так, А. І. Антонов і В.А. Борисов передбачають, що в найближчій перспективі метою демографічної політики в їх державі повинна бути підтримка розширеного відтворення населення щодо народження трьох дітей з розрахунку на одну сім'ю, а на одну жінку без врахування шлюбу - 2,5. Для цього відсоток сімей з трьома дітьми повинен складати - 30%, з чотирма і більше - біля 31%, тобто в сумі більше 60%. Без цього, на думку дослідників, навіть стабілізація відтворення населення, попередження депопуляції стануть неможливими.

Демографи говорять про існування специфічної потреби, яка лежить в основі прокреаційної поведінки людей (прокреація - народження дітей, від лат. procreatio – народження). Так, А. Г. Вишневський виділяє два види потреб - прокреаційну, тобто потребу в певній кількості народжень, певному рівні народжень, і репродуктивну, пов'язану з необхідністю неперервного поновлення поколінь членів суспільства, які відходять, чи сім'ї новими (термін "репродукція" прийшов з англомовної демографічної літератури:

„відтворення”). На думку автора, можливо, що репродуктивна потреба не змінюється, в той час як відповідна їй прокреаційна потреба за рахунок пониження смертності безперервно скорочується (одна й та ж чисельність сім'ї при різній смертності вимагає і різної народжуваності).

Більшість демографів (А. І. Антонов, В. А. Белова, В. А. Борисов, В. М. Медков) все таки використовують термін „репродуктивна установка” стосовно бажання мати певну кількість дітей певної статі. А. І. Антонов вводить поняття „потреба в дітях”, розуміючи під нею соціально-психологічну якість індивіда, яка проявляється в тому, що без наявності дітей індивід відчуває труднощі як особистість. Потреба особистості в дітях є духовною потребою і виходить за межі вивчення її тільки у зв'язку з народжуваністю. В науковій класифікації потреб людини вона повинна зайняти своє місце замість міфологічної „потреби розмноження”. Потреба в дітях - такою ж одна із форм прояву потреби в іншій людині, вона характеризує ступінь морального розвитку особистості.

Реальність потреби в дітях означає, що реалізація сім'єю репродуктивної функції залежить від сили мотивації до дітонародження, що обумовлюється конкретними соціальними, економічними, психологічними та іншими умовами побуту сім'ї, які переломлюються в свідомості подружжя у відповідності з індивідуальними особливостями особистості. За А.І.Антоновим, репродуктивні установки відносяться до соціально-фіксованих установок. Вони характеризують психологічну схильність, готовність до певного результату репродуктивної поведінки, тобто до специфічного відношення особистості.

Сьогодні кожна сім'я переживає значні зміни в усіх сферах життя: економічній, соціальній, культурній, політичній. Соціально-економічну кризу в країні на рівні інституту сім'ї можна охарактеризувати такими тенденціями і проблемами, як:

- соціально-економічні: зміна структури доходів сім'ї; зміни структури споживацьких витрат;
- соціально-демографічні: скорочення народжуваності; збільшення кількості неповних сімей; кількості розлучень;
- соціально-психологічні: зневажливе відношення до шлюбу; послаблення потреби мати дітей; відсутність авторитету чоловіка в очах жінки; емансипація дітей від батьків, подружжя, від батьківського оточення;

прагнення до ізоляції від всього світу; перевага матеріального над морально-духовним началом в сім'ї; відхід від рішення життєвих проблем і заміна їх алкоголізмом, наркоманією, проституцією, сектантством, релігією, соціальним паразитизмом, різного роду рухами, кримінальним оточенням тощо;

– зміна структурно-рольової структури сім'ї, що проявляється у вирівнюванні статусу не тільки чоловіків і жінок, але й дорослих та дітей, через прискорення ринкових відносин;

– зміна ціннісних орієнтацій в сім'ї, які натеper формуються на прагматизмі і кар'єризмі.

Демографи виділяють декілька типів відтворення репродукування населення:

– близьке до простого (нерозширене), коли чисельність населення досить невелика 0,2-0,5% в рік. А саме по собі відтворення характеризується низькою, свідомо обмеженою народжуваністю і невисокою смертністю;

– розширене відтворення, основане на свідомій, але необмеженій свідомості населення; щорічний приріст складає 2,0-2,5%;

– звужений тип відтворення, коли кількість тих, хто народився виявляється меншою за кількість померлих. І чисельність населення починає неухильно скорочуватись.

На призупинення депопуляції в Україні спрямовано ряд державних програм, проектів, які в свою чергу роблять акцент на зміцнення здоров'я українців, підвищення якості і продовження життя, стимулювання народжуваності, програми підтримки молодого сім'ї тощо. Так у дев'яності роки були закладені основи правової бази щодо державної підтримки молодого сім'ї, соціального захисту дітей та молоді. У 2001-2009 роках процес розвитку законодавчої бази продовжувався шляхом прийняття нових та вдосконалення існуючих нормативно-правових актів.

Зокрема, Верховна Рада України 10 січня 2001р. ухвалила Сімейний кодекс України. 22 березня 2001р. затвердила в новій редакції Закон України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми”. 21 червня 2001 р. Верховна Рада ухвалила Закон України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, яким визначила організаційні й правові засади соціальної роботи в Україні. 15 листопада 2001р. – Закон України „Про попередження насильства в сім'ї”. У жовтні 2002 р. було внесено певні зміни до Закону України „Про державну

соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям". 8 листопада 2003 р. парламент затвердив „Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2007 рр.”, у якій окремими напрямками державної політики було виділено соціальний захист молоді взагалі та молодих сімей окремо. Збільшення розміру державної матеріальної допомоги сім'ям при народженні дитини відбулося з прийняттям 21 квітня 2005р. Постанови Кабінету Міністрів України „Деякі питання призначення і виплати допомоги сім'ям з дітьми”. 11 травня 2006 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію Державної програми підтримки сім'ї у 2006-2010 рр.

Деякі питання державної підтримки сімей нашли висвітлення в нормативних актах Президента України „Про поліпшення соціального захисту малозабезпечених сімей” (18 квітня 2001 р.), „Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями” (23 червня 2001 р.), „Про проведення в Україні у 2004 р. Року сім'ї” (6 лютого 2004 р.) тощо [1].

Основна мета таких програм полягає у поступовому формуванні передумов стабілізації чисельності населення і наступного демографічного росту, досягненні оптимальної структури і якості людського потенціалу, стратегічні напрямки реалізації в: 1) зміцненні здоров'я і збільшенні очікуваного продовження населення; 2) стимулюванні народжуваності інституту сім'ї; 3) покращенні міграційної ситуації. Для цього ставляться пріоритетні завдання.

По першому напрямку: підвищення якості і доступності медичної допомоги населенню; рання діагностика і профілактика серцево-судинних захворювань; зниження смертності від онкологічних захворювань; поліпшення якісних показників здоров'я; поліпшення харчування дітей і підлітків; зменшення негативного впливу факторів середовища існування на здоров'я населення; відродження системи санітарно-гігієнічної просвіти і навчання громадян; забезпечення безпеки, охорони і покращення умов праці, скорочення виробничого травматизму і професійної захворюваності; зниження смертності населення від зовнішніх причин – нещасливих випадків, травм, отруєнь(зокрема алкоголем); попередження дорожньо-транспортного травматизму (зокрема - дитячого); соціальна підтримка громадян похилого віку та інвалідів.

По другому напрямку: забезпечення ефективної зайнятості населення, зокрема, членів молодих сімей; підвищення доступності житла для населення, зокрема для молодих сімей; кредитування і надання субсидій житлових програм при народженні дітей; розвиток інфраструктури, яка сприяє допомозі сім'ї при народженні і вихованні дітей; матеріальне стимулювання народжуваності, зміцнення і розвиток соціальної підтримки сімей з дітьми; розвиток системи дошкільної освіти; забезпечення доступності її послуг для всіх сімей; розвиток сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки; проведення ефективної індивідуальної профілактики і реабілітаційної роботи з сім'ями і дітьми, які потрапили в соціально небезпечну ситуацію; організація корисного дозвілля сімей, дітей, підлітків і молоді; формування системи суспільних і особистісних цінностей.

По третьому напрямку: проведення заходів по боротьбі з незаконною міграцією і легалізацією нелегальної іноземної робочої сили, регулювання потоків трудової міграції з врахуванням кваліфікації працівників і потреб в кадрах; залучення необхідних категорій мігрантів, перш за все співвітчизників.

Протягом 2001-2008 років вдалося покращити систему соціального захисту молодих сімей, дітей та молоді: в останні роки були значно підвищені розміри матеріальної підтримки жінкам при народженні дітей, малозабезпеченим і багатодітним сім'ям, посилилась адресність соціальних послуг, збільшилась мережа закладів соціального спрямування.

Проте економічна криза вносить свої корективи: збільшується кількість безробітних, знижується рівень матеріального забезпечення сімей, змінюються ціннісні орієнтири та установки, бачення щодо планування структури сім'ї тощо.

Позитивні тенденції демографічного розвитку, які намітилися останніми роками, вимагають знову активізації зусиль держави щодо її підтримки. На нашу думку, саме підвищення загального рівня соціально-економічного розвитку країни, якості життя населення країни стануть тими факторами, які забезпечують у цілому сталий демографічний розвиток країни. Для цього потрібно скоординувати зусилля громадськості і держави - при грамотному підході до розробки та реалізації державної демографічної,

сімейної і молодіжної політики в нашій країні можна створити умови для майбутнього достойного життя кожної сім'ї.

Література

1. Антонов А. И., Борисов В. А. Кризи семи и пути его преодоления – М.: Изд-во Московского ун-та, 1996 -248с.
2. Вишневський А. Г. Воспроизводство населения и общество. – М.: Мысль, 1982 -269с.
3. Збірник наукових праць Державного інституту розвитку сім'ї та молоді (за підсумками 2006 р.) Упорядники : Л. Є. Леонтьєва та ін.-К.: Держ Ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2006. – 192с.
4. Ковалев С. В. Психология современной семьи. – М.: Мысль, 1987. – 375с.
5. Чувев С. Постреволюционная Россия в поисках национального единства. – Ростов-на-Дону, 2008 -149с.

Т.І. Сметанюк
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

В статті розкрито потенційні можливості волонтерської діяльності майбутніх соціальних педагогів та значення соціальних проєктів, як один з методів роботи соціального педагога. Відтак волонтерство та проєктна робота стають важливим елементом підготовки спеціалістів.

В статье раскрыты возможности волонтерской деятельности будущих социальных педагогов, а также значение социальных проєктов как элементы подготовки.

In value of social projects as elements of preparation is opened opportunities activity of the future social teachers, and also.

Державна освітня політика орієнтується на багатопрофільну підготовку спеціалістів з високими професійними і громадянськими якостями та високим рівнем національної самосвідомості. Саме тому, сьогодні, показником рівня освітніх є формування та розвиток активної особистості, громадянина, здатного до самостійної продуктивної соціально-позитивної професійної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблемі формування та розвитку окремих якостей педагога завжди приділялась належна увага, зокрема, такими дослідниками, як: О.В. Безпалько, І.Д.Звереву, А.Й. Капською, Н.В.Кузьміною, Л.І.Міщик, В.О.Моляко, В.А.Поліщук, З. Фалинською, О. Стецьков, Р.Г. Вайнолою.

Проблема професійної підготовки майбутнього соціального працівника і соціального педагога, зокрема, знайшла відображення в працях